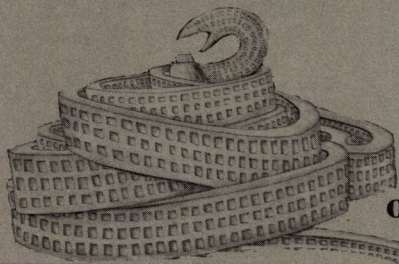

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

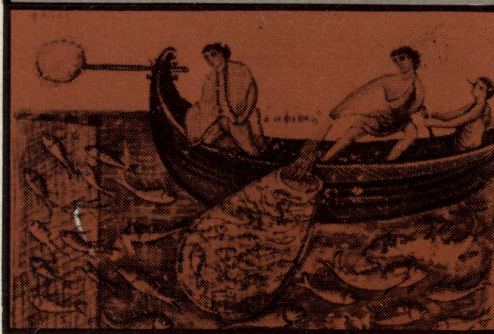
ύπάρχει κρίση του μαρξισμού;
ή μηδενική στάθμη της άριστεράς

Τό στάδιο του καθρέφτη
ως διαμορφωτής του πρώτου ένικου προσώπου

Ήταν φεουδαρχία τό Βυζάντιο;

οί «άντίπαλες» πόλεις

Μαρία Άνδριανού, Κάποιες πρόχειρες σκέψεις γύρω άπ' την «ισότητα». **Μαριάννα Δήτσα**, Καί τώρα τί θά γίνουμε χωρίς άρχαία. **Παύλος Λουκάκης**, Οί «άντίπαλες πόλεις». **Άγγελος Έλεφάντης**, Οί τόνοι καί τά πνεύματα του κακού ● **Νίκος Πολίτης**, «Ό άνθρωπος από μάρμαρο» ● **Μαρία Άντουανέττα Ματσιότσι**, Μέ τίς Περίδες όπως μέ τούς ναύτες της Κροστάνδης ● **Άριστείδης Μπαλτάς**, Ή μηδενική στάθμη. ● **Γεωργία Πετράκη**, Τό φοιτητικό κίνημα – μιά πολύ συγκεκριμένη όψη της κρίσης της ελληνικής άριστεράς ● **Jacques Lacan**, Τό στάδιο του καθρέφτη ως διαμορφωτής του πρώτου ένικου προσώπου (je) ● **Νίκος Πουλαντζάς**, Ύπάρχει κρίση του μαρξισμού σήμερα; ● **Νίκος Βαρδίκας**, Ήταν φεουδαρχία τό Βυζάντιο; ● **Κωνσταντίνος Τσουκαλάς**, «Έλληνική κοινωνία: όψεις ύπανάπτυξης» του Νίκου Μουζέλη ● **Μαριάννα Δήτσα**, «Κ. Βάρναλης – Κ. Καρυωτάκης» του Β. Βαρίκα ● **Παντελής Μπουκάλας**, Για την κρίση του κομμουνιστικού κινήματος ● Δυό βιβλία ● Νέα βιβλία, περιοδικά, έπιστολές.

Μηνιαία έπιθεώρηση ● τευχ. 25 ● Μάρτιος-Άπρίλιος 1979 ● 60 δρχ.

‘Ο μαρξισμός περνάει κρίση; *

του Νίκου Πουλιαντζά

Πρίν μιλήσουμε για τό καθαυτό θέμα μας, τήν κρίση του μαρξισμού, πρέπει νά πάρουμε υπόψη ότι σήμερα πολλοί μιλούν γι’ αυτήν τήν κρίση. Καί είναι φανερό ότι ανάλογα μέ τούς φορείς αυτής τής εκτίμησης τό πολιτικό, τό ιδεολογικό καί τό θεωρητικό νόημα τής κρίσης διαφέρει σημαντικά.

Φυσικά, για κρίση του μαρξισμού μιλούν πρώτοι καί καλύτεροι οί παλαιότεροι αλλά καί οί τωρινοί νεοφώτιστοι αντίπαλοι του πού, εκμεταλλεόμενοι όρισμένα σοβαρά προβλήματα του μαρξισμού, μέ τή μεγαλύτερη άνεση του κόσμου διακηρύσσουν σέ όλους τούς τόνους ότι ό Μάρξ πέθανε πιά, ότι ό μαρξισμός ξεπεράστηκε όριστικά. Τό φαινόμενο αυτό καθαυτό δέν είναι καινούριο. Από τότε πού ύπάρχει ό μαρξισμός, οί αντίπαλοί του, καί γενικότερα ή δεξιά διάνοηση, φρόντιζαν επιμελώς νά τόν παρουσιά- ζουν σάν μιά ήδη ξεφλημένη θεωρία.

‘Η πάγια καί παλιά αυτή τακτική παίρνει σήμερα νέες καί ιδιαίτερα έντονες μορφές σέ όρισμένες χώρες του δυτικού κόσμου. Πράγματι, μετά από μιά μακρο- χρόνια περίοδο σοβαρής υποχώρησης τής άρχουσας ιδεολογίας σέ όλους τούς τομείς (στά Πανεπιστήμια, στήν έρευνα καί γενικότερα στους διανοούμενους), υποχώρηση πού άρχισε μέ τήν άνοδο τών εργατικών καί πολιτιστικών κινήματων στήν Εύρώπη – Μάης 1968 – καί πού είχε ήδη έπισημανθεί στίς ΗΠΑ μέ τήν αντίσταση στόν πόλεμο του Βιετνάμ, διαπιστώ- νουμε ένα είδος ανασύνταξης τής μέ νέες μορφές. ‘Η προσπάθεια ανασύνταξης τής άρχουσας ιδεολογίας συμβαδίζει παράλληλα μέ μιά γενική επίθεση έναν- τίων του μαρξισμού σέ όλα τά μέτωπα. Τόσο ή νέα μορφοποίηση όσο καί ή αντίθεση τής άρχουσας ιδεολογίας παρουσιάζει αντιφατικά χαρακτηριστικά, πράγμα πού χαρακτηρίζει, βέβαια, κάθε ιδεολογικό μόρφωμα. Οί αντιφάσεις όμως αυτές είναι πολύ έντο- νότερες σήμερα γιατί ή αναπαραγωγή καί ή μετάδοσή τής δέν πραγματοποιούνται συστηματοποιημένα αλλά

μέ τρόπο άποσπασματικό. Αυτό όφείλεται στό γεγο- νός ότι τό ειδικό βάρος τών ιδεολογικών μηχανισμών πού τήν αναπαράγουν τείνει νά μετατοπιστεί από τόν όργανωμένο θεσμικό Λόγο (Σχολείο, Πανεπιστήμιο, εκδόσεις κλπ) πρós τά μέσα μαζικής ενημέρωσης (ραδιόφωνο, τηλεόραση, μαζικός τύπος κλπ.)

Τά στοιχεία τής άρχουσας ιδεολογίας σήμερα

Πολύ σχηματικά βέβαια, μπορούμε νά έντοπίσουμε τρία καθοριστικά στοιχεία τής σημερινής άρχουσας ιδεολογίας. Πρώτα τόν *ιρρασιοναλισμό* πού εμφάνι- ζεται – στήν άκραία του μορφή – στή σκέψη τών «Νέων Φιλοσόφων» αλλά πού δέν περιορίζεται μόνο σ’ αυτούς. ‘Η επίθεση κατά του μαρξισμού συνοδεύ- ται μέ μιά γενικότερη επίθεση έναντια στόν όρθολο- γισμό καί συμπεριλαμβάνει άκόμη καί τή φιλοσοφία του εύρωπαϊκού Διαφωτισμού (πού θεωρείται πρό- δρομος του Μάρξ), στό όνομα του φαντασιακού καί του «έπιθυμητικού» στοιχείου ή μέ τήν αναβίωση στή Δ. Εύρώπη (Γαλλία, ‘Αγγλία) του θρησκευτικού σπι- ριτουαλισμού μέ διάφορες μορφές.

Δεύτερο τόν *νεοφιλελευθερισμό*: πρόκειται εδώ για μιά έγχειρηματική εκμετάλλευση καί διαστρέβλωση, από μέρους τής άρχουσας ιδεολογίας, τής σωστής μά- χης για τά δικαιώματα του ανθρώπου καί για μιάν αναβίωση του μύθου του «δυτικού πολιτισμού» ως αποκλειστικού μέτρου κρίσης τής δημοκρατίας καί, γενικότερα, τής πολιτιστικής προόδου. Στό κοινωνι- κο-οικονομικό πεδίο, ό νεοφιλελευθερισμός προπα- γανδίζει τήν ανάγκη νά απελευθερωθεί ή οίκονομία από τίς μέχρι τώρα κρατικές παρεμβάσεις μέσα στίς συνθήκες τής σημερινής δομικής οικονομικής κρίσης. ‘Ετσι όμως άποκαλύπτει τό τέλος τής κενυσιανής πο- λιτικής καί του Welfare State, άποκαλύπτει δηλαδή τήν όπισθοδρόμηση του ρόλου τής κοινωνικής πολι- τικής του κράτους (κοινωνικές ασφάλισεις, επιδό- ματα άνεργίας κλπ). Παρά ταύτα αυτός ό νεοφιλε- λευθερισμός αντιμάχεται τό μαρξισμό προσηπαθώντας νά κάνει πιστευτό ότι τό Γκουλάγκ έμπεριέχεται στόν ίδιο τό θεωρητικό του πυρήνα, όπως τό σύννεφο έμ- περιέχει τή βροχή.

Δέν είναι τάχα στήν ΕΣΣΔ, λένε, πού ό μαρξισμός βρισκεται στήν έξουσία καί δέν είναι ή ΕΣΣΔ καί οί άλλες «σοσιαλιστικές» χώρες καθαρές περιπτώσεις όλοκληρωτικών καθεστώτων, όπου παραδιάζονται

* Τό κείμενο πού ακολουθεί έχει παρουσιαστεί στήν εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ (19 καί 20 Μαρτίου 1979). ‘Η παρούσα δημοσίευση περιλαμ- βάνει όρισμένες προσθήκες καί διορθώσεις πού ήταν απαραίτητες.

ασύστολα τά δικαιώματα και οι πολιτικές ελευθερίες;

Τρίτο στοιχείο τόν **αυταρχισμό**: ο πατερναλιστικός Λόγος, που τονίζει την ανάγκη πειθαρχίας των πολιτών και περιορισμού από μέρους τους της «κατάχρησης» των δημοκρατικών ελευθεριών. Τά ιδεολογικά θέματα του αυταρχισμού εκφράζονται καθαρά στην περίφημη έκθεση της Τριμερούς Επιτροπής που συνήλθε τό 1975, της γνωστής επιτροπής ειδημόνων στην οποία συμμετείχε πριν από την εκλογή του ο Πρόεδρος Κάρτερ, ο σημερινός πρωθυπουργός της Γαλλίας Ρ. Μπάρ, ο Ιταλός μεγαλοβιομήχανος Τζοβάνι Ανιέλι και ο πρόεδρος του Ιαπωνικού τραπεζικού κοσούργου Μιτσουμπίσι. Η νέα έξαρση του αυταρχικού ιδεολογικού λόγου καλύπτει τή γενικότερη παρακμή των δημοκρατικών θεσμών στις σύγχρονες κοινωνίες, τόν αυξανόμενο ρόλο των γραφειοκρατικών διαύλων, καθώς και τή ιδιαίτερη σημασία των ιδεολογικών κρατικών μηχανισμών για μία καταπίεση ή όποια βασίζεται, ίσως, λιγότερο στην άσκηση άνοιχτης φυσικής βίας και περισσότερο στην έσωτερική της βίας στά επιμέρους άτομα σάν συμβολική βία.

Τά προηγούμενα στοιχεία, όσο αντιφατικά κι αν μοιάζουν μεταξύ τους, παρουσιάζουν έσωτερική συνοχή που τά συγκροτεί σέ κοσμοθεωρία. Ξέρουμε άλλωστε ότι ο φιλελευθερισμός συμβάδιζε συχνά, από ιδεολογική άποψη, μέ τόν αυταρχισμό ήδη από τις αρχές της άστικής πολιτικής φιλοσοφίας. Για τόν Ρουσσώ λόγου χάρη, ο φιλελευθερισμός στις κοινωνικές σχέσεις συνόδευε τήν αντίληψη ότι «κάθε πολίτης πρέπει νά είναι όσο τό δυνατόν πιό ανεξάρτητος από τούς άλλους πολίτες και όσο τό δυνατόν πιό έξαρτημένος από τό Κράτος». Επίσης, οι Άγγλοι φυσιοκράτες, ενώ ήταν ένθερμοι θιασώτες του φιλελευθερισμού στό οικονομικό πεδίο, παρουσιάζονταν ταντόχρονα όπαδοί του δεσποτισμού στό επίπεδο του Κράτους, ενός Κράτους που θά διαφύλαττε τήν κοινωνική ειρήνη ώστε νά γίνεται δυνατή ή δράση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.

Πρόβλημα παραμένει πάντα για ποιό λόγο ή ιδιάζουσα σύμπτωση φιλελευθερισμού και αυταρχισμού δέν συνδυάζεται σήμερα, σέ αντίθεση μέ τό παρελθόν, μέ τόν όρθολογισμό αλλά μέ τόν ιρασιοναλισμό. Τό φαινόμενο, νομίζω, εξηγείται αν πάρομε ύπόψη τό δεδομένο ότι στις μέρες μας ύπάρχει μία μετατόπιση του ειδικού δάρους από τήν όργανωμένη φυσική βία στην έσωτερικευμένη καταπίεση, πράγμα που στό συμβολικό-ιδεολογικό επίπεδο μεταφράζεται μέ πολύπλοκο τρόπο. Ξηγείται επίσης μέ τό γεγονός ότι ή όλοένα έντεινόμενη τεχνοκρατική λογική στις κοινωνικοπολιτικές σχέσεις δημιουργεί στά επιμέρους υποκείμενα μία ιδιαίτερη τάση φυγής από τήν κοινωνική πραγματικότητα που εκφράζεται, συμβολικά, μέ τόν ιρασιοναλισμό.

Θά πρέπει επίσης νά επισημόνουμε ότι ή άνασυγκρότηση της άρχουσας ιδεολογίας, της όποιας είμαστε μάρτυρες τά τελευταία χρόνια, συνδυάζεται μέ μία μεγάλη ήττα του εργατικού κινήματος, ιδιαίτερα μετά τις περυσινές βουλευτικές εκλογές στη Γαλλία, μετά τήν άποτελμάτωση της στρατηγικής του ιστορικού συμβιβασμού στην Ιταλία και, γενικότερα, τήν σχετική κάμψη του πολιτικού χαρακτήρα των εργατικών κινητοποιήσεων στη σημερινή Εύρώπη. Μία από

τις συνέπειες αυτής της ήττας ή της κάμψης του εργατικού κινήματος, είναι και ή σχετική ύποχώρηση του μαρξισμού από τό ιδεολογικό προσκήνιο, ιδιαίτερα στις χώρες όπου ή ήττα διώθηκε έντονότερα, όπως στη Γαλλία και τήν Ιταλία αλλά και στη Γερμανία και τήν Ισπανία. Κατά κάποιο τρόπο, σήμερα ο μαρξισμός δέν θεωρείται πολύ «της μόδας», όπως ήταν πριν δυό-τρία χρόνια. Και κατά συνέπεια, αντιμετώπιζουμε μία λυσσαλέα άντιμαρξιστική άντεπίθεση από τή μία μεριά όλόκληρου του δεξιού και του «φιλελεύθερου» κατεστημένου σέ όλα τά θεσμικά κυκλώματα. Ύπάρχει δηλαδή ένα είδος άντιδραστικής ρεβάνς που διευκολύνεται από τήν πολιτική ύποχώρηση των εργατικών κινήματων.

Η θεωρητική προβληματική της άντιμαρξιστικής άντεπίθεσης

Στόν τομέα των κοινωνικών έπιστημών ή άντιμαρξιστική άντεπίθεση δέν εμφανίζεται πάντα άνοιχτά και συχνά παίρνει μορφές πολύπλοκες και καλυμμένες. Πιό συγκεκριμένα, συναντάμε μία άναδίωση των άπολιθωμάτων του δεμπεριανού θεικισμού από τή μία μεριά και του άγγλοσαξονικού έμπειρισμού από τήν άλλη. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των έπιθέσεων ένάντια στό μαρξισμό είναι ή άρνηση της καθοριστικής σημασίας που έχει για τις κοινωνικές έπιστήμες ή *θεωρία* και, κατά τούτο, έχουμε μία άναδίωση του

ή έπίθεση κατά του μαρξισμού σήμερα, βασίζεται στόν ιρασιοναλισμό, στό νεοφιλελευθερισμό και τόν αυταρχισμό (...) που καλύπτουν τήν παρακμή των δημοκρατικών θεσμών στις σύγχρονες κοινωνίες

έμπειρισμού, ενώ από άλλη μεριά προωθείται ή άρνηση της συστατικής σχέσης που ύπάρχει ανάμεσα στις κοινωνικές έπιστήμες και τήν πολιτική: άποσυνδέονται δηλαδή οι άξιολογικές από τις πραγματολογικές κρίσεις, άποσύνδεση που χαρακτηρίζει τή σκέψη του Μάξ Βέμπερ, του μεγαλύτερου ίσως άστου κοινωνιολόγου.

Ξέρουμε όμως, ότι μία από τις βαθιές τομές που επέφερε ή μαρξιστική σκέψη στόν τομέα των κοινωνικών έπιστημών είναι ο στενός συσχετισμός που καθιερώνει ανάμεσα στην *ανάγκη για μία συγκροτημένη θεωρητική προβληματική*, γιατί μόνο έτσι μπορούμε νά όδηγηθούμε στην συγκεκριμένη άνάλυση των συγκεκριμένων καταστάσεων (θέμα στό όποιο συμφωνεί ή σοβαρότερη σύγχρονη έπιστημολογική σκέψη), και στόν τονισμό της συστατικής σχέσης πολιτικής κοσμοθεώρησης και έπιστημονικής σκέψης. Βλέπουμε, λοιπόν, ότι μολονότι τά στοιχεία του θεικισμού-έμπειρισμού από τή μία μεριά και του ιρασιοναλισμού

από την άλλη εμφανίζονται αντινομικά, ωστόσο, στο βαθμό που συμπύκνωση στην άρνηση της θεωρίας, αναδεικνύονται σε κοινά, αν και αντιφατικά, στοιχεία της ίδιας κοσμοθεωρίας: της σημερινής ανασυγκροτημένης άρχουσας ιδεολογίας που, για άλλη μιά φορά, αντιπαρατίθεται στο μαρξισμό.

Χαρακτηριστικό είναι επίσης, στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, το ξέσπασμα του καιροσκοπισμού μεγάλης μερίδας διανοούμενων. Όσο ο μαρξισμός ήταν της μόδας, έσπευδαν να αυτοανακηρυχτούν αυθεντίες του μαρξισμού ή, σε άλλες περιπτώσεις, άποσιωπούσαν τις αντιρρήσεις και αντιθέσεις που είχαν προς το μαρξισμό. Σήμερα, οι ίδιοι συναγωνίζονται ποιός θα φανεί περισσότερο αντιμαρξιστής, ποιός κατηγορηματικότερα θα διακηρύξει το «ξεπέρασμα» του Μάρξ. Πολλοί μάλιστα επιδίδονται σε έπαισχυντες αυτοκριτικές για το «μαρξιστικό τους παρελθόν», - χαρακτηριστικό παράδειγμα οι «νέοι φιλόσοφοι», μιά κι όρισμένοι απ' αυτούς είχαν χρηματίσει παλιότερα μαοϊκοί, π.χ. ο Άντρέ Γκλυκτομάν.

Βέβαια στην Ελλάδα, νομίζω ότι η ιδεολογική συγκυρία είναι ακόμη διαφορετική. Μετά την πτώση της δικτατορίας οι μαρξιστικές ιδέες κατέκτησαν σημαντική επιρροή στη νέα διανοήση και τους φοιτητές. Νομίζω όμως ότι η ιδεολογική συγκυρία θα μεταβληθεί σύντομα και στη χώρα μας και επειδή η έξωτερική επιρροή είναι σε κάθε περίπτωση ισχυρή, ιδιαίτερα τώρα που από κάθε πλευρά προβάλλεται η ανάγκη του ξερωπαισμού μας και επειδή οι μαρξιστικές ιδέες δεν έχουν μολιάσει ικανοποιητικά τις κοινωνικές έπιστήμες στον τόπο μας. Γιατί πραγματικά, δεν μπορούμε να πούμε ότι έχουμε μιά σημαντική αυτόχθονη μαρξιστική παραγωγή έργων που θα μπορούσαν να αντισταθούν στις ιδεολογίες του ιρρασιοναλισμού, του εμπειρισμού και του νεοθετικισμού. Ήδη, άλλωστε, διαπιστώνονται όρισμένα πρόδρομα σημάδια. Ο νεοβεμπεριανός θετικισμός και, κυρίως, ο αγγλοσαξονικός εμπειρισμός αρχίζουν να αποκοτούν σταθερά έδαφος, αν και δεν αποτολμούν να εμφανιστούν με το όνομά τους. Και επειδή στον τόπο μας είναι κανείς, τι δηλώσει, τά ρεύματα αυτά εμφανίζονται για την ώρα σαν «δημιουργικός» συνδυασμός και συνύπαρξη με το μαρξισμό.

Η ανάπτυξη αυτών των ρευμάτων θα είναι ιδιαίτερα έπιζήμια: όχι μόνο λόγω του βαθιά αντιμαρξιστικού τους χαρακτήρα αλλά, κυρίως, γιατί θα ανακόψουν τις δυνατότητες που δημιουργήθηκαν για την ανάπτυξη μιάς αυτόχθονης θεωρητικής σκέψης. Πραγματικά, μετά την πτώση της δικτατορίας, παρουσιάστηκε ένα φαινόμενο νέο και έξαιρετικά έλπιδοφόρο: άρχισε να κατανοείται η ανάγκη μιάς σοβαρής θεωρητικής προβληματικής που μόνο όταν υπάρχει είναι δυνατό να οδηγηθούμε σε έπιστημονικές αναλύσεις που να ξεφεύγουν από την «άληθοφάνεια της καθημερινότητας» και τό στενό όρίζοντα της εμπειρικής μερικότητας. Τά αντιμαρξιστικά ρεύματα που υπαινίσσομαι, αντίθετα, κολακεύουν δημαγωγικά τό από χρόνια καλλιεργημένο στον Νεοέλληνα πνεύμα της εύκολίας, παρόλο που ξέρουμε ότι δεν υπάρχει «βασιλική όδος» (της εύκολίας) προς την έπιστήμη, όπως έλεγε ο Μάρξ. Έτσι, για έναν όρισμένο αριθμό νέων Έλλήνων έπιστημόνων, στην Ελλάδα ή στο έξωτερικό, ο μαρξισμός καταντά μιά άπλή φραστική χρήση μαρξίζουσας όρολογίας, όταν δεν είναι αγοραίο και

ύπεραπλουστευμένο προπέτασμα. Στά έργα τους οι θεωρητικές έννοιες καταντούν εμπειρικές κατηγορίες, πράγμα που άνοίγει τό δρόμο σε μιά σειρά συμβιβασμούς με την άρχουσα ιδεολογία. Παράδειγμα όρισμένες σύγχρονες μελέτες της έλληνικής πραγματικότητας, που ενώ αναφέρονται λεκτικά και εκ προοιμίου στην ανάγκη αναφοράς σε μιά ταξική ανάλυση, είναι άνικανες να προσφέρουν στις έπιμέρους αναλύσεις τους την παραμικρή σοβαρή μελέτη της πάλης των τάξεων στην Ελλάδα.

Άκόμη περισσότερο, όλο και πιο συχνά βλέπουμε να εκδηλώνεται ένα είδος αντιμαρξισμού που δεν είναι συνειδητοποιημένος σαν τέτοιος από τά άτομα που τον προβάλλουν. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση άπόψεων που προβάλλονται σε διβλία, περιοδικά ή και στις έφημερίδες που κινούνται στα νερά των παριζιάνων «Νέων Φιλοσόφων». Τό ενδιαφέρον και τό επικίνδυνο συνάμα είναι ότι οι άπόψεις αυτές άντικειμενικά διευκολύνουν τό έργο της έπίσημης ιδεολογίας και τον ιδιότυπο τρόπο με τον όποιο ο νεοφιλελευθερισμός μιάς μερίδας της «έκσυγχρονισμένης προοδευτικής» διανοήσης στηρίζει και προωθεί τό αυταρχικό κράτος της Δεξιάς.

Ύπάρχει, λοιπόν, κρίση του μαρξισμού;

Η έξαρση των ιδεολογικών θεμάτων του ιρρασιοναλισμού, του εμπειρισμού και του αυταρχισμού δεν

για όρισμένους Έλληνες
έπιστήμονες ο μαρξισμός είναι
άπλή φραστική χρήση
μαρξίζουσας όρολογίας
ή ύπεραπλουστευμένο προκάλυμμα

άποτελούν αυτά καθαυτά σύμπτωμα της κρίσης του μαρξισμού. Νομίζω μάλιστα ότι τό ιδεολογικό ξεκαθάρισμα ανάμεσα στη μαρξιστική και αντιμαρξιστική σκέψη είναι θετικότερο γεγονός στο βαθμό που υπάρχει. Γιατί ή μέχρι τώρα παρατηρούμενη έπισημοποίηση του μαρξισμού στο προσκήνιο της ιδεολογικής συγκυρίας και, κυρίως, ή υπό μορφή σύγχυσης συνύπαρξή του με αντιμαρξιστικά ρεύματα, έσήμειναν, κατά τή γνώμη μου, μιά κάπως άνθυγεινή κατάσταση και για τον ίδιο τό μαρξισμό: εμπειριέχαν τον κίνδυνο της άκαδημοποίησης του μαρξισμού και της άνέλιξής του σε από καθέδρας ιδεολογία.

Έξάλλου, δεν πρέπει να μάς διαφεύγουν τά φαινόμενα που παρατηρούνται σε παγκόσμιο έπίπεδο και να κλεινόμαστε έτσι σε ευρωπαικοκεντρικές θεωρήσεις. Γιατί ο μαρξισμός, ανεξάρτητα από τό τί συμβαίνει σήμερα σε όρισμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, έχει βαθιά σημαδέψει τή σύγχρονη σκέψη (ο μαρξισμός, έλεγε ο Σάρτρ, άποτελεί τον άξεπέραστο όρι-

ζοντα της εποχής μας), και όχι μόνο προχωρεί σταθερά στις εξαρτημένες χώρες (χαρακτηριστικό παράδειγμα ή Λατινική Αμερική), αλλά αναπτύσσεται άκομη και στις ίδιες τις αγγλοσαξονικές χώρες, όπως η Αγγλία και οι ΗΠΑ. Είναι μάλιστα παράδοξο το ότι ο αγγλοσαξονικός εμπειρισμός εμφανίζεται σε όρισμένα κράτη της Δ. Ευρώπης τη στιγμή που, στην ίδια την κοιτίδα του, η προοδευτική διάνοηση αρχίζει να στρέφεται μαζικά προς το μαρξισμό. Ωστόσο, υπάρχει σήμερα κρίση του μαρξισμού που όμως δεν έχει τίποτε το κοινό με την κρίση που του κατονομάζουν οι αντίπαλοί του. Ειδικά σ' αυτό το σημείο, παρ' όλες τις άλλες διαφορές όσον αφορά το χαρακτήρα της κρίσης, συμφωνώ με τον Άλτουσερ που πρόσφατα μίλησε για μία *δημιουργική και έλπιδοφόρα κρίση* του μαρξισμού.

Τό ότι η κρίση του μαρξισμού ένχει δημιουργικά στοιχεία δεν σημαίνει, βέβαια, ότι οι γενεσιουργές αιτίες της είναι κι αυτές έλπιδοφόρες. Τό αντίθετο: Θά έλεγα, συνοπτικά, ότι τά σημαντικά άρνητικά στοιχεία που εμφανίζονται στις χώρες του όνομαζόμενου «ύπαρκτου σοσιαλισμού», όπου μία όρισμένη άνα-

τά σημαντικά άρνητικά στοιχεία που εμφανίζονται στις χώρες του όνομαζόμενου ύπαρκτου σοσιαλισμού, όπου μία όρισμένη άναφορά στο μαρξισμό άποτελεί έπίσημο, κρατικό δόγμα, προκάλεσαν συγκλονισμό στή μαρξιστική σκέψη

φορά στο μαρξισμό άποτελεί τό έπίσημο, τό κρατικό δόγμα, προκάλεσαν συγκλονισμό - που σοδούσε άπό καιρό - στή μαρξιστική σκέψη. Όμως ό συγκλονισμός αυτός μπορεί νά άποδει σωτήριος για τό μαρξισμό, στο μέτρο που μπορεί νά ξεπεράσει τό δογματικό έφηρηχασμό και τήν άποστέωση στήν όποία έχει όδηγηθεί.

Η βασική αίτία της κρίσης του μαρξισμού πρέπει πρώτιστα νά άναχθεί στή γενικευμένη πιά έπίγνωση, στήν όποία όδηγηθήκαμε άπό τήν ίδια τήν ιστορία, ότι στις χώρες του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» έπικρατεί ένα καθεστώς άναιρετικό των δημοκρατικών έλευθεριών. Και ξέρουμε ότι η έπίγνωση αυτή όδηγησε τό σύνολο σχεδόν των δυτικοευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων σε μία κριτική στάση και διαφοροποίηση σε σχέση με τή Σοβιετική Ένωση.

Ό δεύτερος λόγος της κρίσης, συνφασμένος με τον πρώτο, σχετίζεται με τό βαθύτατο διχασμό του παγκόσμιου εργατικού κινήματος, που ήδη είχε αρχί-

σει τήν εποχή της πρώτης σοβιετοκινεζικής ρήξης.

Οι καταστάσεις αυτές προκάλεσαν τον πρώτο ισχυρό κλονισμό σε μία μορφή «μαρξισμού» που δεν ήταν άποστεωμένο δόγμα και έπίσημη κρατική ιδεολογία. Έξαιτίας του όμως συνειδητοποιήσαμε, μεταξύ άλλων, ότι δεν διαθέτουμε μία ίκανοποιητική μαρξιστική έξήγηση, με σοβαρό θεωρητικό υπόβαθρο και έπιστημονική τεκμηρίωση, για τήν κατάσταση που έπικρατεί στις χώρες του «ύπαρκτου σοσιαλισμού» και του μεταξύ τους, και ένοπλου πλέον, ανταγωνισμού. Πραγματικά, αν και ύπάρχουν πολλοί μαρξιστές έρευνητές της πραγματικότητας των Άνατολικών χωρών, από τους κλασικούς τροτσκιστές ως τον Έλλενστάιν και τον Μπετελέμ, ώστόσο δεν διαθέτουμε μία ίκανοποιητική έξήγηση των καθεστώτων αυτών. Κι αυτό είναι κάτι που, κοντά στα άλλα, έπιτρέπει στή Δεξιά και τους ειδικούς του Γκουλάγκ νά εκμεταλλεύονται τήν κατάσταση και νά μεγαλώνουν τή σύγχυση και τήν άφερεγγυότητα του μαρξισμού.

Τή δραστηκότητα των λόγων που άνεφερα πρέπει νά τή δούμε μέσα στήν ιστορική συγκυρία σε όρισμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Ότι δηλαδή, ενώ μέχρι πριν μερικά χρόνια τά κομμουνιστικά κόμματα και τά άριστερά σοσιαλιστικά (όπως τό Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα που διαφέρει άπό τήν κλασική σοσιαλδημοκρατία) περιορίζονταν σ' ένα αντιπολιτευτικό ρόλο μέσα στο πολιτικό σύστημα των χωρών τους, για πρώτη φορά, και παρ' όλες τις πρόσφατες άποτυχίες τους, τίθεται σαν σοβαρό ένδεχόμενο τό ζήτημα της συμμετοχής τους στήν έξουσία. Στή συγκυρία αυτή, έγινε πασιφανές ότι ό δογματικός μαρξισμός όχι μόνο ήταν άνίκανος νά έπεξεργαστεί μία νέα στρατηγική για τήν κατάληψη ή τήν συμμετοχή στήν έξουσία με βάση τά σημερινά δεδομένα, δηλαδή νά έρευνησει τά μέσα και τους δρόμους για τή δημοκρατική μετάβαση στο δημοκρατικό σοσιαλισμό, αλλά και έπιπλέον ήταν έντελώς άνίκανος νά δημιουργήσει νέες γνώσεις για νά συλλάβουμε τή σημερινή πραγματικότητα.

Η κρίση του μαρξισμού θά μπορούσε νά συνοψιστεί στο γεγονός ότι η καθιερωμένη, η άρχουσα μορφή μαρξισμού έγινε άφερέγγυα και άπό θεωρητική και άπό πολιτική και άπό ιδεολογική άποψη: άνίκανη νά ξεπεράσει τά άδιέξοδα της.

Πιο συγκεκριμένα:

Πρώτα άπ' όλα ξεέπασαν όρισμένες κυρίαρχες αντίληψεις για τον ίδιο τό μαρξισμό. Και πρώτιστα η αντίληψη που θεωρεί τό μαρξισμό ολοκληρωμένο και τελειωμένο σύστημα έρμηνείας του συνόλου των ανθρώπινων φαινομένων, ολοκληρωμένο με τή μορφή «νόμων» και «νομοτελειών» (που έν πολλοίς περιέχονται στους διαβόητους νόμους του «διαλεκτικού ύλισμού» που θεσμοθετήθηκαν επί Στάλιν) και που, σε τελευταία άνάλυση, δεν είναι παρά δόγματα διατυπωμένα χονδροειδέστατα με τήν έπικουρία άποφθεγμάτων των άποκαλούμενων «κλασικών» του μαρξισμού. Πρόκειται δηλαδή για τό μαρξισμό που βαπτίστηκε «μαρξισμός - λενινισμός» και που χρησιμοποιήθηκε, όπως ξέρουμε, άπό τό σταλινισμό και μάλιστα άπό τον Στάλιν τον ίδιο.

Στό σημείο αυτό έχω κατ' επανάληψη άναφερθεί, μάλιστα τή τελευταία φορά σε συνέντευξή μου στήν έφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ (17-18 Αύγουστου). Παρόλο

δμως πού ή τοποθέτησή μου δέν άφηγε, νομίζω, καμιά άμφιβολία ό φίλος Γ. Κατηφόρης θεώρησε άναγκαίο νά μέ άντικρούσει (στήν ίδια έφημερίδα) τονίζοντας ότι ό Μάρξ και ό Έγγελς ούδέποτε παρουσίασαν τίς άναλύσεις τους ως ολοκληρωμένη θεωρία. Η παρατήρηση είναι άπόλυτα σωστή, αλλά δέν νομίζω ότι είπα ποτέ τό αντίθετο. Αναμφισβήτητο όμως είναι, και πρέπει νά τονιστεί, ότι οί σταλινικοί έπίγονοι θεώρησαν ότι ό μαρξισμός άποτελούσε τελειωτικό δόγμα πού όνομάζοντάς το «μαρξισμό - λενινισμό», κωδικοποιώντας και θεοποιώντας τον, για δεκαετίες ολοκληρες τόν επέβαλαν στό παγκόσμιο εργατικό κίνημα, άναθεματίζοντας κάθε άλλη φωνή, άντίρρηση ή προβληματισμό.

Ο «μαρξισμός» αυτός, είναι σίγουρο, περιήλθε σέ κρίση. Σάν ένδειξη άναφέρω ότι άκόμη και τό Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα, πού μεταξύ τών δυτικοευρωπαϊκών κομμουνιστικών κομμάτων είναι άπό τά πιο καθυστερημένα στό δρόμο του εύρωκομμουνισμού και του όποιου οί πρόσφατα δημοσιευμένες θέσεις για τό προσεχές συνέδριό του άποτελούν, άπ' αυτή τήν άποψη, πραγματική όπισθοδρόμηση σέ σχέση μέ παλιότερες έπεξεργασίες του, εγκαταλείπει τήν έκφραση «μαρξισμός - λενινισμός» ως έπίσημη θεωρία του και τήν αντικαθιστά μέ τήν έκφραση «έπιστημονικός σοσιαλισμός».

Αρχίζει λοιπόν νά επικρατεί ή άποψη, άκόμη και στα κομμουνιστικά κόμματα, ότι ό μαρξισμός όχι μόνο δέν άποτελεί ένα ολοκληρωμένο τελειωτικό σύστημα, αλλά ότι δέν μπορεί νά λειτουργήσει παρά μόνο δημιουργικά. Αυτό δέν σημαίνει ότι οί μαρξιστές πρέπει, απλά και μόνο, νά «προσαρμόζονται», μέ νέο τρόπο, στις καινούριες συνθήκες ίδιες και άπαράλλακτες τίς παλιές θεωρητικές έννοιες. Δημιουργικός μαρξισμός είναι εκείνος πού πετυχαίνει νά μεταβάλλει ή και νά εγκαταλείπει, σέ σχέση μέ τήν ιστορική και θεωρητική άνέλιξη και μέσα στα όρια πάντα τής δικής του έπιστημονικής συστηματικότητας, όρισμένες έννοιές του (τή δικτατορία του προλεταριάτου λόγω χάρη) και νά δημιουργεί νέες.

Δεύτερο σημείο, πιο λεπτό άπό τό προηγούμενο: ή κρίση του μαρξισμού σάν ολοκληρωτική θεώρηση και έρμηνεία τών άνθρωπίνων φαινομένων επιβάλλει νά δούμε ότι τόσο στό θεωρητικό του έννοιολογικό όπλοστάσιο όσο και στις έπιστημονικές του έπεξεργασίες υπάρχουν έλλείψεις, χάσματα και άντιφάσεις. Ότι δέν υπάρχει κάποια έπιστήμη τών έπιστημών, ό «διαλεκτικός υλισμός», πού ύπαγορεύει τά θέσφατά του στό σύνολο τών κοινωνικών έπιστημών και άπέναντι στον όποιο ό ιστορικός υλισμός είναι φόρου ύποτελής, πράγμα πού, όπως ξέρουμε, επί σταλινισμού επεκτάθηκε και στις φυσικές έπιστήμες (ύπόθεση Λυσένκο). Επιβάλλεται επομένως, ό μαρξισμός, άν θέλει νά είναι δημιουργικός και όχι δογματικός, νά άνοιχτεί στις άλλες έπιστήμες: «άνοιγμα» στις άλλες κοινωνικές έπιστήμες και παραδοχή άπό μέρους του τών καθοριστικών όρων πού συνιστούν και ταυτόχρονα περιορίζουν τόν ίδιο ως έπιστήμη.

Τό άνοιγμα όμως αυτό δημιουργεί σοβαρά θεωρητικά προβλήματα. Τό ζήτημα είναι νά μήν καταλήξουμε σέ μία έκλεκτική άντίληψη, σέ μία άντίληψη πού θεωρεί συμπληρωματικές τίς διάφορες έπιστήμες, μεταξύ τών όποιων «και» ό μαρξισμός. Άς πούμε

**ή κρίση του μαρξισμού
συνοψίζεται στο γεγονός ότι
ή καθιερωμένη, ή άρχουσα
μορφή μαρξισμού έγινε
άφερέγγυα άπό θεωρητική,
άπό πολιτική και άπό
ιδεολογική άποψη**

λίγη ψυχαναλυτική θεωρία, λίγη γλωσσολογία και κάπως περισσότερος μαρξισμός. Αυτό είναι άπό τά μεγάλα λάθη του όνομαζόμενου «φροϋδομαρξισμού»: Τό ότι θεωρεί δηλαδή τίς διάφορες έπιστήμες ως διαφορετικές θεωρήσεις, ως διαφορετικούς φωτισμούς του ίδιου αντικειμένου. Όμως, δέν μπορούμε νά μιλούμε για έπιστήμη παρά μόνο στό μέτρο πού μία θεωρία δημιουργεί μία όρισμένη προβληματική συνιστώντας θεωρητικά τό ιδιαίτερο και άναντικατάστατο αντικείμενό της.

Τό ιδιαίτερο αντικείμενο του μαρξισμού είναι ή πάλη τών τάξεων σέ όλα τά επίπεδα: τό οικονομικό (οικονομική θεωρία), τό πολιτικο-κρατικό (πολιτική θεωρία), τό ιδεολογικό (θεωρία τής ιδεολογίας). Τό αντικείμενο αυτό προϋποθέτει άπό τή μεριά του μαρξισμού τή θεωρητική έπεξεργασία μιας νέας έννοιας τής ιστορίας τών κοινωνικών σχηματισμών. Αντίστοιχα, τό ιδιαίτερο αντικείμενο τής ψυχαναλυτικής θεωρίας είναι τά άτομικά ύποκειμενα. Η ψυχανάλυση δέν συμπληρώνει τό μαρξισμό έρευνώντας μία διαφορετική όψη του ίδιου αντικειμένου, δηλαδή τά άτομα πού άποτελούν τήν κοινωνία, γιατί έτσι διαμορφώνεται ένα έκλεκτικιστικό μεθοδολογικό σύνολο, όφροϋδομαρξισμός: ό μαρξισμός για τήν κοινωνία, ή ψυχανάλυση για τά άτομα πού τήν άποτελούν. Τό ιδιαίτερο αντικείμενο τής ψυχαναλυτικής θεωρίας και έπιστήμης, είναι τό άσυνείδητο σάν τέτοιο. Τό ίδιο μπορούμε νά πούμε για τή γλωσσολογία πού φτιάχνεται σάν έπιστήμη σέ σχέση μέ τό δικό της αντικείμενο, πού είναι ή γλώσσα και ό Λόγος. Μπορούμε, συνεπώς, νά πούμε ότι δέν είναι δυνατή ή άμεση παρέμβαση μιας έπιστήμης στη θεωρητική έπεξεργασία του αντικειμένου μιας άλλης. Οί θεματικές λόγω χάρη «μαρξισμός και ψυχανάλυση», «μαρξισμός και γλωσσολογία», άπ' αυτή τήν άποψη πού θέτουμε τό ζήτημα, είναι θεμελιακά λαθεμένες. Αυτά βέβαια δέν σημαίνουν ότι κάθε έπιμέρους έπιστήμη πρέπει νά κλειστεί στον έαυτό της παραγνωρίζοντας τίς άλλες. Αντίθετα, τόσο ό μή δογματικός και δημιουργικός μαρξισμός όσο και οί άλλες έπιστήμες, πρέπει νά άναφέρονται σέ πολλές έπιστήμες για τή

γνώση τής καθολικότητας και πολυπλοκότητας των ανθρωπίνων φαινομένων. Ἡ ἀναφορά ὅμως αὐτή πρέπει νά διατηρεῖ τὰ ὄρια τῶν εἰδικῶν γιά τήν καθεμίαν ἀντικείμενον, γιατί ἀκριβῶς τὰ ἀντικείμενα τίς συνιστοῦν ὡς ἐπιστήμες. Κι ἂν θεωροῦμε, οἱ μαρξιστές, τό μαρξισμό σάν βασική καί καθοριστική ἐπιστήμη τῆς ἐποχῆς μας, δέν εἶναι γιατί προσδιορίζει κυριαρχικά τό σύνολο τῶν ἐπιστημονικῶν ἀντικειμένων καί ὅτι οἱ ἄλλες ἐπιστήμες εἶναι ἀπλῶς βοηθητικές, ἀλλά γιατί πιστεύουμε ὅτι ἡ πάλη τῶν τάξεων, τό ἰδιαιτερο δηλαδή ἀντικείμενο τοῦ μαρξισμοῦ, εἶναι καθοριστικός παράγοντας τῆς ἱστορίας καί τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας.

**ὁ μαρξισμός, μέσα ἀπό
τά ἐρωτηματικά του, τίς ἀπορρίπτει
ἀλλά καί τίς κατακτῆσει του
μπορεῖ νά μετατρέψει
τήν κρίση του
σέ δημιουργική καί σωτήρια**

Τό ἴδιο ζήτημα παρουσιάζεται διαφορετικά ὅταν ἔχουμε νά κάνουμε μέ θεωρίες σχετιζόμενες μέ τό ἴδιο ἀντικείμενο πού συγκροτεῖ τό μαρξισμό, δηλαδή τήν κοινωνική πραγματικότητα στήν ἱστορική της διάσταση, θεωρίες ὅμως πού τό ἐξετάζουν μέσα ἀπό μιά διαφορετική προβληματική. Σέ ποιό βαθμό, γιά παράδειγμα, μπορεῖ ἡ μαρξιστική πολιτική ἐπιστήμη νά «δανειστεῖ» στοιχεία ἀπό τή συστηματική πολιτική θεωρία ἢ ἡ μαρξιστική οικονομική ἐπιστήμη νά δανειστεῖ στοιχεία ἀπό τόν κεῖνσιανισμό;

Τό πρόβλημα, πού ἐπίσης ἀνακύπτει μέ τήν κρίση τοῦ δογματικοῦ μαρξισμοῦ, εἶναι πολύπλοκο. Καί πάλι τό ζήτημα εἶναι πῶς ὁ μαρξισμός, χωρίς νά παραμεῖνει δογματικός, νά μήν καταντήσῃ ἐκλεκτικισμός. Τό φαινόμενο ἐμφανίζεται στήν Ἑλλάδα μέ μιά ἀνησυχητική συχνότητα. Πολλοί αὐτοανακηρυσσόμενοι μαρξιστές στίς ἀναλύσεις τους δέχονται ἀκριτά τά θεωρητικά στοιχεία καί τίς βασικές παραμέτρους τοῦ νεοδεμπεριανοῦ θετικισμοῦ καί τοῦ ἀγγλοσαξονικοῦ ἐμπειρισμοῦ καί ἄλλοι πού, ἐνώ κινοῦνται ἀποκλειστικά μέσα στό πλαίσιο καί τήν προβληματική αὐτῶν τῶν ρευμάτων, προσθέτουν στίς ἀναλύσεις τους, μέ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη ἐπιδεξιότητα, καί ὀλίγη μαρξιστική σάλτσα γιά νά παρακολουθοῦν τό συρμό.

Τό ζήτημα πού μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ, ὅπως εἶχα τινίσει καί σέ μιά ἀντιδικία μου μέ τόν Ρ. Μπίλμπαντ (ἔχει πρόσφατα ἐκδοθεῖ στό ἑλληνικά μέ τίτλο *Προβλήματα τοῦ σύγχρονου κράτους καί τό φασιστικό φαινόμενο*) εἶναι τό ἀκόλουθο: Νά μή λησμονοῦμε ὅτι οἱ διάφορες ἐννοιες, τά διάφορα μεθοδολογικά εργαλεῖα δέν ὑπάρχουν μεμονωμένα ἀλλά ἐνυφαίνονται οὐσιαστικά μέσα σέ μιά ἰδιότυπη ἐπιστημολογική

προβληματική, εἴτε ἡ προβληματική αὐτή παρουσιάζεται στίς ἀναλύσεις τῶν διαφόρων ἐρευνητῶν συνειδητά ἢ ἀσυνείδητα, εἴτε εἶναι παρούσα ἢ ἀπούσα ἀπό τά ἔργα τους. Κι αὐτός ἀκόμη ὁ ἀγγλοσαξονικός ἐμπειρισμός ἔχει τή δική του ἐπιστημολογική προβληματική πού ἐγκεῖται ἀκριβῶς στήν ἀρνηση κάθε θεωρητικῆς συνέπειας καί συστηματικότητας ἐν ὀνόματι τῆς ἀμεσης ἐμπειρικῆς ἀλήθειας.

Ὁ μαρξισμός, εἶναι φανερό, δέν μπορεῖ νά δανειστεῖ ἀπό ἄλλες ἐπιστήμες μεμονωμένες ἐννοιες καί νά τίς θέσει σέ λειτουργία στό πλαίσιο τῆς δικῆς του προβληματικῆς, ἂν δέν ἐξετάσει προκαταρκτικά σέ ποιό βαθμό ταιριάζει ἡ προβληματική πού θεμελιώνει καί ὑποβαστάζει τίς ἐννοιες αὐτές μέ τή δική του. Χωρίς αὐτή τήν προϋπόθεση καταλήγουμε ἀκριβῶς στόν ἐκλεκτικισμό καί σέ ἐπιστημονικοφανή φληναφήματα ὅπου οἱ δανειζόμενες ἐννοιες ὄχι μόνο δέν ἐμπλουτίζουν τό μαρξισμό ἀλλά λειτουργοῦν μέσα του σάν γλωσσικοί φραγμοί, ἂν ὄχι σάν ἀποπροσανατολιστικές πιέσεις.

Συχνά, ὅμως, συναντᾶμε μιά ὀρισμένη δυνατότητα ἐναρμονισμοῦ ἄλλων θεωρητικῶν προβληματικῶν μέ τή μαρξιστική, μέ τό βασικό δηλαδή ἐννοιολογικό σύστημα τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Τό φαινόμενο παρουσιάζεται μέ πολλές μορφές. Οἱ σπουδαιότερες:

α) Ἡ ἀνοιχτή ἔκθεση, ἀπό μέρους διαφόρων μελετητῶν, μᾶς προβληματικῆς πού συμπίπτει σέ βασικά σημεῖα μέ τή μαρξιστική, ὅπως συμβαίνει λόγου χάρις μέ τήν περίφημη ἱστορική σχολή τῶν Annales στή Γαλλία. Στήν περίπτωση αὐτή, ὀρισμένες ἐννοιες καί ἐπεξεργασίες κάλλιστα μποροῦν νά ἐνσωματωθοῦν στό ἐννοιολογικό ὄπλοστοῦ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ.

β) Περιπτώσεις ὅπου δέν ἀναπτύσσεται μιά ἰδιαιτέρη θεωρητική προβληματική ἀλλά πού οἱ ἐπεξεργασίες καί τά ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνας δέν μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν παρά μόνο μέ τῆς συνδρομῆς μῆς λανθάνουσας, ἐνύπαρκτης, ἀλλά συμβιβαστῆς μέ τό μαρξισμό, προβληματικῆς.

γ) Περιπτώσεις ὅπου προβάλλεται ἀνοιχτά μιά ἀντιμαρξιστική θεωρητική προβληματική ἀλλά ὅπου ὁ μαρξισμός πού βάλλεται δέν εἶναι παρά μιά καρικοκατούρα του, π.χ. ὁ σταλινικός οικονομισμός, ἐνώ ἡ ἀφετηριακή προβληματική μπορεῖ κάλλιστα νά συμπίπτει μέ μιά ἀθθεντική μαρξιστική προβληματική.

δ) Περιπτώσεις, τέλος, ὅπου ὀρισμένοι μελετητές ἀναπτύσσουν πάλι μιά ἀντιμαρξιστική προβληματική ἀλλά, κατά κάποιον τρόπο, ἐκ τῶν ὑστέρων ἢ ὡς ἐκ τοῦ περισσοῦ, ἐνώ οἱ ἐρευνητές τους στήν πραγματικότητα δέν στηρίζονται στήν ἀντιμαρξιστική τους προβληματική ἀλλά σέ μίαν ἄλλη, καλυμμένη κάτω ἀπό τόν ἐμφανή τους λόγο, πού συμπίπτει σέ βασικά σημεῖα μέ τή μαρξιστική.

Αὐτές οἱ τελευταῖες περιπτώσεις (γ καί δ) ἰσχύουν, ὅπως ἔδειξα στό τελευταῖο μου βιβλίο (*Τό κράτος, ἡ ἔξουσία, ὁ σοσιαλισμός*), γιά τό ἔργο τοῦ Μισέλ Φουκῶ. Πράγματι, ὀρισμένες ἀναλύσεις τοῦ Φουκῶ ἐμπλουτίζουν σημαντικά τό μαρξισμό, παρόλο πού ὁ ἴδιος στό τελευταῖο του βιβλίο (*Ἡ θέληση τῆς γνώσης*), ἀναπτύσσει μιά ἀνοιχτή ἀντιμαρξιστική προβληματική ἔχοντας ὅμως στόχο μιά καρικοκατούρα τοῦ μαρξισμοῦ. Ἄλλωστε ὁ ἀντιμαρξισμός τοῦ Φουκῶ, σέ μεγάλο βαθμό, δέν εἶναι ὀργανικά δεμένος μέ τά ἀπο-

τελέσματα της επιστημονικής του έρευνας και παρουσιάζεται ως πρόσθετο στοιχείο.

Μ' αυτές λοιπόν τις προϋποθέσεις, μπορεί πράγματι να εμπλουτιστεί ο μαρξισμός ακόμη και με στοιχεία θεωριών που αναφέρονται στο δικό του τό αντικείμενο. Έτσι, η επίγνωση των κενών, των χασμάτων και των αντιφάσεων του μαρξισμού ή, διαφορετικά, η συνειδητοποίηση της κρίσης του είναι όντως έλπιδοφόρα και μπορεί να ξεελιχθεί σε δημιουργική.

Ο ανανεωτικός μαρξισμός

Η κρίση δεν περιορίζεται, βέβαια, μόνο στο δογματικό μαρξισμό. Προσβάλλει και τον ανανεωτικό μαρξισμό, παρόλο που η κρίση του τελευταίου δεν έχει την ίδια σημασία με την κρίση του δογματικού μαρξισμού. Όπως έχει δείξει η σύγχρονη επιστημολογία, μιά επιστήμη δεν προχωράει παρά με κρίσεις, που επιφέρουν τομές και ρήξεις. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και με τον ανανεωτικό μαρξισμό. Η κρίση της άρχουσας μέχρι πρό όλιγου μορφής μαρξισμού άφορά τό μαρξισμό στο σύνολό του. Αρχίζουμε δηλαδή να έχουμε επίγνωση της τροχοπέδης του δογματισμού ακόμη και πάνω σε μās που τον έχουμε καταπολεμήσει, και τον έχουμε άπορρίψει από καιρό.

Τό βάρος του δογματισμού εκδηλώνεται ακόμη και σήμερα με την καθυστέρηση και τις έλλείψεις που παρουσιάζονται σε μιά σειρά από βασικά θέματα, καθυστέρηση και έλλείψεις που έπαιξαν τό ρόλο τους στη σημερινή άνασγκρότηση της άρχουσας ιδεολογίας στο βαθμό που είχαμε εγκαταλείψει άκάλυπτο ένα μέρος του θεωρητικο-ιδεολογικού πεδίου. Δεν θά διατάσω να πώ, ότι η κρίση του δογματικού μαρξισμού, ή κρίση δηλαδή όρισμένων δογματικών άρχετύπων, κατά κάποιον τρόπο, άποκάλυψε τή γυμνότητα όλων μας πάνω σε θεμελιακά προβλήματα. Πράγματι, τό να καταπολεμήσεις και ν' άπορρίψεις ένα δόγμα είναι ένα πράγμα άλλα τό ποιά επιστημονική άνάλυση θά πάρει τή θέση του είναι κάτι διαφορετικό και πολύ πιο δύσκολο.

Θά αναφέρω μερικά από τά θέματα στα όποια ακόμη δεν υπάρχουν έπαρκεις άπαντήσεις.

Όσον άφορά τό πρόβλημα των κοινωνικών τάξεων και του κράτους, νομίζω ότι ό δημιουργικός μαρξισμός έχει προχωρήσει ίκανοποιητικά. Δεν συμβαίνει όμως τό ίδιο σε άλλους τομείς, λόγου χάρη στον τομέα της μελέτης της ιδεολογίας ενγένει και των ιδεολογικών μορφωμάτων. Δεν νομίζω δηλαδή ότι ό δημιουργικός μαρξισμός έχει πετύχει να διαμορφώσει μιά πραγματική θεωρία της ιδεολογίας, ενώ έχει πετύχει στην κριτική της παραδοσιακής δογματικής αντίληψης της ιδεολογίας ως «κίβδηλης συνείδησης». Σ' αυτή τή καθυστέρηση όφείλεται, μεταξύ άλλων, ή δυσχέρεια που διακρίνει τό μαρξισμό να συλλάβει, σε όλη της τήν έκταση, τήν ιδιοτυπία πολλών πολιτιστικών κινημάτων της έποχής μας και πολιτισμικών προβλημάτων, π.χ. τό κίνημα της νεολαίας, τό κίνημα των γυναικών, τό οικολογικό κλπ. Τά αντίστοιχα επίσης ισχύουν για τό Δίκαιο και, γενικότερα, για τό Νόμο, όπου επίσης, ενώ έχουμε κατακρίνει και άπορ-

ρίψει τά παραδοσιακά δόγματα όσον άφορά τον άλλα «τυπικό» χαρακτήρα των δημοκρατικών έλευθεριών, δεν διαθέτουμε ακόμη μιά πραγματική θεωρία για τό κράτος δικαίου. Γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα τήν άδυναμία να διαμορφώσουμε μιά θετική αντίληψη των έλευθεριών και των δικαιωμάτων του άνθρώπου, αντίληψη θεωρητική που να διακρίνεται, βέβαια, με σαφήνεια από τή νεοφιλελεύθερη ιδεολογία. Δεν έχει δηλαδή θεμελιωθεί θεωρητικά ή άνάγκη για τήν έμβάθυνση και μεταλλαγή των θεσμών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας συνδυασμένης με τήν έγκαθίδρυση νέων θεσμών αυτοδιαχείρισης και άμεσης δημοκρατίας στη βάση.

Τά ίδια θά μπορούσαμε να πούμε για τό πρόβλημα του Έθνους, πραγματικό αίγνιμα ακόμη για τό μαρξισμό. Και εδώ ενώ έχουμε άπορρίψει τις δογματικές οικονομιστικές αντιλήψεις για τό έθνος, αντιλήψεις που καταλήγουν στο να παραμελείται ό ειδικός του ρόλος στη διαμόρφωση της κοινωνικής πραγματικότητας και στη δημοκρατική μετάβαση στο σοσιαλισμό, μόλις τώρα αρχίζουμε να ύποψιαζόμαστε τις κατευθύνσεις που θά 'πρεπε να πάρει μιά αυθεντική μαρξιστική έρευνα του θέματος. Και δεν θίγω καν τό ζήτημα των τεράστιων έλλείψεων που ύπάρχουν ως προς τή διαμόρφωση μιάς νέας επαναστατικής στρατηγικής που να παίρνει τις άποστάσεις της και από τό σταλινισμό και από τήν παραδοσιακή σοσιαλδημοκρατία.

Τόνισα ιδιαίτερα τις έλλείψεις και τις άδυναμίες του δημιουργικού μαρξισμού. Θέλω να συμπληρώσω ότι τά κενά αυτά πρέπει να θεωρηθούν ως νέοι όρίζοντες, που, με τήν κρίση του δογματικού μαρξισμού, άνοιγονται στον ανανεωτικό μαρξισμό. Μέσα από τά έρωτηματικά του, τις άπορρίψεις άλλα και τις κατακτήσεις του ό μαρξισμός μπορεί να μετατρέψει σε δημιουργική και σωτήρια τήν κρίση του.

ΛΟΥΙ ΑΛΤΟΥΣΕΡ
τί πρέπει ν' αλλάξει
στό κομμουνιστικό
κόμμα

ΜΟΝΤΥ ΤΖΟΝΣΤΟΥΝ
Σοσιαλισμός
Δημοκρατία
και μονοκομματικό σύστημα

σειρά: ΣΗΜΕΡΑ
στις εκδόσεις «Αγώνας», τηλ. 324.53.32